

знайомлячи сучасників із нашими талановитими земляками, допомагаючи їм.

Музеї – це скарбниці пам'яті, історії у різних їх формах і проявах, вони допомагають людям відчувати зв'язок часів, народів, поколінь. У них оживає минуле, відображені творчий пошук вітчизняних митців, життя звичайних кіровоградців у їх повсякденних турботах, любов до рідного краю, складність історичного розвитку суспільства.

1. Закон України "Про охорону культурної спадщини".

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2003 № 1235 "Про затвердження Державної програми розвитку культури на період до 2007 року".

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 № 1147 "Про затвердження Положення про Музейний фонд України".

4. Постанова Кабінету Міністрів України

від 30.03.2002 № 442 "Про затвердження програми розвитку музейної справи на період до 2005 року".

5. Обласна програма розвитку культури на 2003–2004 рр.

6. Програма інформатизації галузі "Культура і мистецтво" Кіровоградської області на період до 2005 р.

7. Програма розвитку музейної справи в Кіровоградській області на період до 2005 р.

8. Історія міст і сіл Кіровоградської області Української РСР. – К., 1972.

9. Лащук Ю. Традиційні центри народного мистецтва // НТЕ. – 1978. – № 3.

10. Тищенко А. Кераміка Южної Руси и Украины второй половины XII–XVIII веков. – К., 1982.

11. Данченко Л. Народна кераміка Середнього Подніпров'я. – К., 1974.

12. Босий О., Харитонов Г. Чарівний круг. – Кіровоград, 1993.

13. Барви рідного краю. Буклет. – 2001.

14. Оберегаймо художні традиції // Соціалістична культура. – 1989. – № 4.

ОРНАМЕНТОВАНІ ЯРМА З ПОДІЛЛЯ

Євгенія Косаківська, Віктор Косаківський (м. Вінниця)

Ще в недалекому минулому ярмо було однією з найнеобхідніших речей у господарстві українського селянина. Без нього не обходився також жоден чумак.

На жаль, етнографічної літератури про цей предмет досить небагато. Єдиною узагальнюючою працею є матеріали, опубліковані Н. Заглодою в 1929 р. у другому випуску "Матеріалів до етнології"¹.

Сьогодні ярма з Поділля зберігаються у різних музеях нашої держави. Так, лише в Державному музеї народної архітектури та побуту НАН України їх дев'ять. З них чотири орнаментовані: два ярма із с. Луги Чечельницького

р-ну (ДМ-4112, ДМ-4113) та два з Томашпільського р-ну (ДМ-4599, ДМ-4560) Вінницької обл. Два ярма (з Піщанського та Жмеринського р-нів) зберігаються у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

Орнаментовані ярма були поширені також у інших регіонах України. Так, у музеї І. Гончара зберігаються різьблені ярма з Черкащини. А в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва експонується орнаментоване ярмо із с. Сунки, що на Черкащині.

Два ярма, прикрашені різьбленням, виявлені нами під час етнографічної експедиції до смт Чечельник, що на пів-

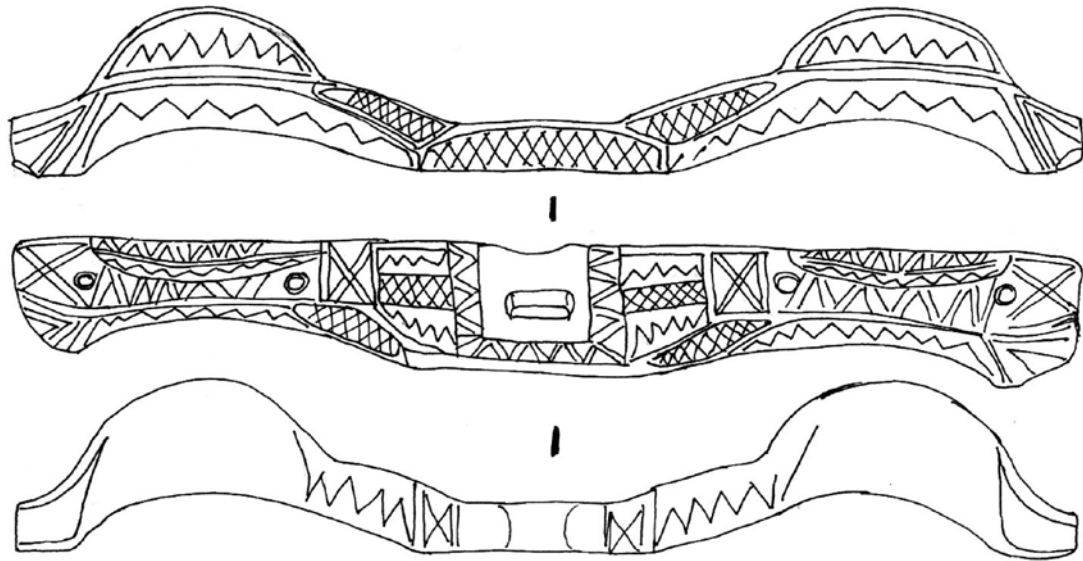

Рис. 1. Орнаментоване ярмо з Чечельника.

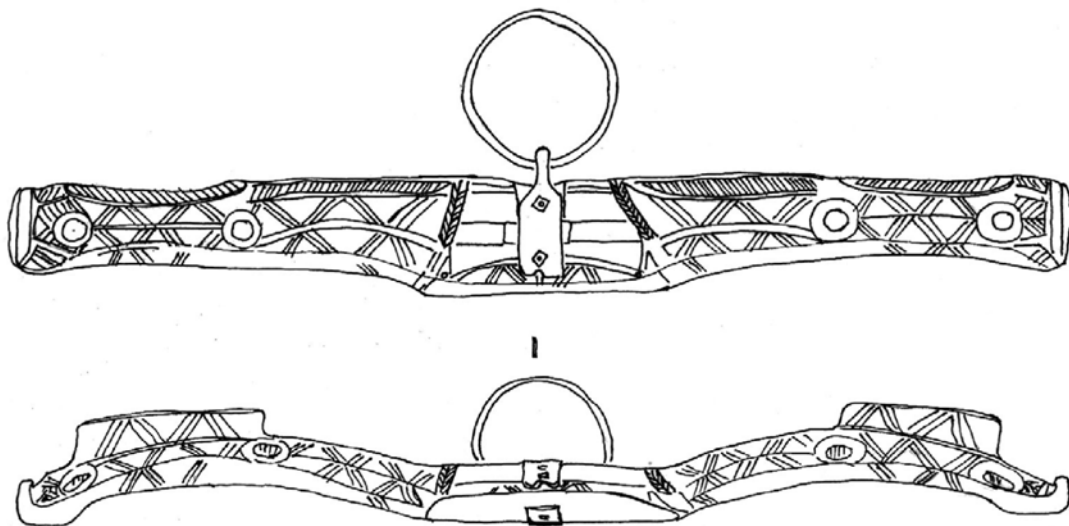

Рис. 2. Орнаментоване ярмо з Чечельника.

денному сході Вінниччини (рис. 1; 2).

Ярма з Поділля складаються з вутиці (верхня частина) та підгорлиці (нижня частина), які з'єднуються двома снізками та двома занізками. З вієм воза ярмо з'єднується за допомогою кільця, яке виготовлялося з дерева (лози), шкіри або металу². Різьбою прикрашена в основному верхня частина вутиці. Н. Заглада подає також назви окремих частин вутиці: чашовина (їх дві), поличка, припір (їх також два), голубник (отвір для привою) та пика (лівий і правий

кінці вутиці)³.

Ярма, що зберігаються у музеях України, здебільшого не мають авторів, а час їх створення обмежується другою пол. XIX – поч. XX ст. У своїй публікації Н. Заглада згадує імена майстрів, які виготовляли ярма в с. Озаринцях на Вінниччині: Федір Станиславчин, Яків Кулівар та Гаврило Возинський.

Нам вдалося зустрітися і поспілкуватися з майстром із Чечельника – Колісником Василем Йосиповичем, 1915 р. н. Він ще років з десять назад

виготовив ярмо для одного вола. Крім того, він і зараз виготовляє вози, колеса, діжки та інші вироби з дерева. Цьому ремеслу чоловік навчився у роки Другої світової війни від Гуцола Антона Петровича, жителя с. Луги, який на той час працював у лісництві с. Дохно Чечельницького р-ну, майструючи там ярма, колеса та вози. На той час багато ярем виготовляли в сусідніх селах Луги та Вербка⁴. Два етапи їх виготовлення продемонстровано кількома ілюстраціями в матеріалі Г. Александровича про деревообробний промисел у Подільській губернії⁵.

Ярма з Чечельника прикрашені геометричним орнаментом, який виконано пласким контурним різьбленням. Головними елементами візерунку є хвиляста лінія, квадрат з косим хрестом у середині, "сосонка", рядки ромбів тощо.

У подільській народній орнаментіці хвиляста лінія називається "кривулькою" або "вужем". Пам'ятаючи, що в народній символіці вуж вважається охоронцем домашньої худоби, можна зробити висновок, що його символічне зображення на ярмі є цілком виправданим. Підтвердження думки про те, що вуж є охоронцем домашніх тварин, зустрічаємо в багатьох легендах та переказах з Поділля. У тому ж Чечельнику записано кілька таких легенд і переказів про допомогу вужів. За повір'ями, які побутують тут і сьогодні, корова може народити вужа сама або припустити чужого. Найчастіше вуж живе в хліві біля корови. До такої корови ніхто не приступить. У неї жодна відьма не відбере молоко⁶.

Тож імовірно, що зображені на ярмі хвилясті лінії – це вужі, які охороняли волів у полі та в дорозі під час далеких мандрівок чумаків.

З використанням ярем також пов'язано ряд повір'їв. Зокрема: ярмо не можна віддавати з двору, бо буде зле. Його можна лише продати⁷. Ярмо не можна викинути, порубати або спалити, бо буде зле. "Жінка вмирала стара, не могла умерти, знімали ярмо і клали їй під голову, щоб вона легко вмерла"⁸. "Коли є старе ярмо або

нове, але переламалося, то несуть його в річку, хай собі плине. Не можна ярма палити, бо як спалит, то не може вмерти; вмира – ну ніяк не може вмерти: то кладуть йому ярмо під голову. Аж тоді він умирає. А на річку того пускають, щоб легше ходити бикам у другім ярмі"⁹.

Саме такі повір'я посприяли тому, що ярма зберігаються у господарстві багатьох селян і сьогодні, навіть коли ті, хто їх використовували, вже давно померли. Таке явище ми спостерігали в Чечельнику. Господарі виявлених нами ярем померли ще в 30-х рр. ХХ ст., а їхні внуки їх зберігають вдома і донині.

Отже, орнаментоване ярмо як музейний предмет є надзвичайно цікавою річчю, особливо в поєднанні із різноманітною інформацією, почерпнутою в етнографічних експедиціях та з наукової літератури.

¹ Заглада Н. Ярмо // Матеріали до етнології. – К., 1929. – Вип. II. – С. 11–45.

² Польові записи авторів 20 січня 2003 р. від Колісника Василя Йосиповича, 1915 р. н., жителя смт Чечельник Вінницької обл.

³ Заглада Н. Зазнач. праця. – С. 11. – Рис. 1.

⁴ Польові записи авторів 20 січня 2003 р. від Колісника Василя Йосиповича, 1915 р. н., жителя смт Чечельник Вінницької обл.

⁵ Александрович Г. Кустарные дереводельные промыслы в Подольской губернии // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 579, 580.

⁶ Косаківський В. Легенди та перекази на Південно-Східному Поділлі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 6. Серія: Історія: Зб. наук. пр. – Вінниця, 2003. – С. 181.

⁷ Польові записи авторів 21 січня 2003 р. від Загороднюк Галини Петрівни, 1930 р.н., жительки смт Чечельник Вінницької обл.

⁸ Польові записи авторів 20 січня 2003 р. від Колісника Василя Йосиповича, 1915 р. н., жителя смт Чечельник Вінницької обл.

⁹ Заглада Н. Зазнач. праця. – С. 21.